

II. PRZEGLĄD PIŚMIENICTWA

Grzegorz Jędrejek, Piotr Pogonowski,
Działalność gospodarcza małżonków,
Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis,
Warszawa 2002, ss. 283.

Działalność gospodarcza podejmowana przez osoby żyjące w związku małżeńskim i pozostające w ustawowym ustroju wspólności dorobku budzi wiele kontrowersji. W doktrynie powszechnie krytykuje się ustawy ustroj wspólności dorobku w jego obecnym kształcie, uznając go za nieadekwatny do potrzeb gospodarki wolnorynkowej. Głos w dyskusji na ten temat zabrali także Grzegorz Jędrejek i Piotr Pogonowski w *opracowaniu Działalność gospodarcza małżonków*. Sami autorzy określają swoją publikację jako „kompedium”, „przewodnik po podstawach instytucji prawnych związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej przez małżonków”¹. Podkreślają równocześnie, że opracowanie to stanowi zarys pewnych problemów prawnych pojawiających się w omawianej dziedzinie, w związku z czym niektóre z zagadnień zostały jedynie zasygnalizowane.

Przedmiotem opracowania jest problematyka prawna związana z prowadzeniem działalności gospodarczej przez osoby pozostające w związku małżeńskim. Główny nacisk położono na sytuację, gdy małżonkowie pozostają w ustroju wspólności ustawowej, ponieważ w Polsce ten ustrój najczęściej funkcjonuje w praktyce. Autorzy omawiają zarówno zagadnienia prywatnoprawne związane z prowadzeniem działalności gospodarczej przez małżonków, takie jak: formy jej prowadzenia, przynależność praw majątkowych do majątków małżonków, zarząd majątkiem wspólnym związany z prowadzoną przez małżonków działalnością, odpowiedzialność za długi wynikające z takiej działalności oraz wpływ ustania małżeńskiej wspólności majątkowej na prowadzenie przez małżonków wspomnianej działalności, jak i regulacje polskiego kodeksu postępowania cywilnego w zakresie dochodzenia roszczeń od małżonków oraz problematykę odpowiedzialności podatkowej osób prowadzących działalność gospodarczą. Poruszone zostały także pewne problemy prawa pracy i ubezpieczeń społecznych związane z prowadzeniem działalności gospodarczej przez małżonków, a przede wszystkim kwestie związane z możliwością zatrudnienia współmałżonka. Nieco uwagi poświęcono również zagadnieniom związanym z prowadzeniem działalności gospodarczej przez małżonka będącego cudzoziemcem².

Ze względu na szeroki zakres tematyki poruszanej w recenzowanym opracowaniu, w tym miejscu przedstawione zostaną tylko niektóre, wybrane zagadnienia, w większości autorstwa G. Jędrejka.

Na wstępie wypada zwrócić uwagę na kolejność omawiania przez autorów poszczególnych problemów, przede wszystkim zaś na kwestie związane z zarządem majątkiem wspólnym oraz odpowiedzialnością tym majątkiem za długi. Zgodnie ze stanowiskiem przyjętym w doktrynie, regulacja odpowiedzialności za długi nie stanowi elementu ustroju ustawowego, jest natomiast zagadnieniem wtórnym wynikającym z tej regulacji³. Wydaje się zatem, że właściwsze byłoby przedstawienie zagadnień związanych z odpowiedzialnością małżonków prowadzących działalność gospodarczą dopiero po omówieniu kwestii związanych z zarządem majątkiem wspólnym, a nie odwrotnie, jak to ma miejsce w recenzowanym opracowaniu.

W pierwszej części scharakteryzowane zostały prawne formy prowadzenia działalności gospodarczej przez małżonków, którzy mogą funkcjonować na rynku albo jako osoby fizyczne, al-

¹ G. Jędrejek, P. Pogonowski, *Działalność gospodarcza małżonków*, Warszawa 2002, s. 274.

² W związku z tym autorzy powołują się na art. 44 Układu Europejskiego z 16 grudnia 1991 r. ustanawiający stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską a Wspólnotami Europejskimi i Państwami Członkowskimi, na mocy którego Polska ma zapewnić przedsiębiorstwom należącym do przedsiębiorstw i obywateli Wspólnot zakładanym lub już działającym na jej terenie, traktowanie nie mniej korzystne niż wobec własnych przedsiębiorstw i obywateli. Podobny obowiązek został nałożony na wszystkie Państwa Członkowskie Wspólnot Europejskich wobec przedsiębiorców polskich; ibidem, s. 164.

³ A. Dyoniak, *Ustawowy ustrój majątkowy małżeński*, Ossolineum 1985 r., s. 14.

bo w jednej z form prawno-organizacyjnych (spółka cywilna i spółki prawa handlowego). Omawiając spółki z udziałem małżonków autor przedstawił różne możliwe kombinacje dotyczące składu osobowego tych spółek, np. spółkę z udziałem osób pozostających w odrębnych związkach małżeńskich, czy też spółkę między samymi małżonkami⁴. W dalszej części opracowania nie zostały jednak, niestety, wskazane konsekwencje prawne wynikające z podanych przykładów. Szczególnie ciekawy wydaje się wymieniony układ, w którym oboje małżonkowie traktowani byłiby jako jeden wspólnik. Istotne wydaje się wskazanie w tym miejscu podstaw, na jakich małżonkowie mieliby stanowić jednego wspólnika. Podstawy takiej nie stanowi z pewnością sam fakt pozostawania we wspólności majątkowej, gdyż nie jest ona traktowana jako samodzielny podmiot prawa⁵.

Autor rozróżnia także spółki z udziałem małżonków ze względu na pochodzenie wkładu (z majątku wspólnego czy odrębnego). Pochodzenie wkładu ma bowiem znaczenie dla zaliczenia praw majątkowych wynikających z uczestnictwa w spółce do majątków małżonków.

Kwestia przynależności praw majątkowych do majątków małżonków została omówiona osobno w odniesieniu do przedsiębiorstwa, osobno zaś w odniesieniu do tzw. praw spółkowych oraz udziałów w spółce z o.o. i akcji w spółce akcyjnej.

Przedsiębiorstwo prowadzone przez osobę pozostającą w związku małżeńskim może należeć do każdego z majątków (odrębnego męża, odrębnego żony, majątku wspólnego) albo też należeć równocześnie do kilku majątków. W tym ostatnim przypadku będzie objęte nie tylko wspólnością łączną, ale także wspólnością ułamkową, co słusznie zostało uznane przez G. Jędrejka za niekorzystne. Autor zwraca także uwagę na komplikacje pojawiające się w związku z art. 33 pkt 5 k.r.o., ponieważ w konkretnych sytuacjach mogą zaistnieć trudności z określeniem, kiedy dany przedmiot służy do wykonywania zawodu, a kiedy do prowadzenia przedsiębiorstwa. Jeżeli chodzi o przynależność wierzytelności do majątków małżeńskich, to „otrzymane wierzytelności” (s. 52) zaliczone zostały do majątku wspólnego, samą zaś wierzytelność, jako prawo podmiotowe skuteczne *inter partes*, uznano za składnik majątku odrębnego małżonka prowadzącego jednoosobową działalność gospodarczą. Wydaje się jednak, że autor pisząc o „otrzymanych wierzytelnościach” ma na myśli świadczenia uzyskane z tytułu wierzytelności.

G. Jędrejek krytykuje przyjęty dotychczas w doktrynie, a wprowadzony przez naukę niemiecką, podział praw spółkowych na uprawnienia osobiste o charakterze niemajątkowym (prawo głosu) i uprawnienia majątkowe (prawo do zysku). Podkreśla fakt, że w spółkach o charakterze gospodarczym, a taki charakter ma zdecydowana większość spółek, wszystkie uprawnienia przysługujące wspólnikowi mają charakter majątkowy. Należy zgodzić się z autorem, zwłaszcza że w spółkach założonych w celu prowadzenia działalności gospodarczej uprawnienia te będą miały zawsze charakter majątkowy, ze względu na zarobkowy cel samej działalności. G. Jędrejek jest zwolennikiem zaliczenia organizacyjno-majątkowych uprawnień spółkowych, jak i ogólnych praw obligacyjnych uzyskanych w zamian za wniesienie wkładu w chwili zawarcia umowy spółki (np. prawo do zysku) do majątku odrębnego małżonka-wspólnika, niezależnie od tego, z jakiego majątku pochodził wkład wniesiony do spółki. Jako uzasadnienie przyjętego stanowiska autor wskazuje art. 33 pkt. 6 k.r.o. Prawa organizacyjno-majątkowe można bowiem zaliczyć do kategorii praw niezwykłych, ściśle związanych z osobą uprawnionego, co podkreśla zakaz „rozszczepiania” tych uprawnień od praw „czysto” majątkowych.

Pochodzenie wkładu wniesionego do spółki z majątku wspólnego czy z majątku odrębnego będzie miało, zdaniem autora, wpływ na określenie przynależności „wymagalnych wierzytelności”. G. Jędrejek zalicza owe wierzytelności we wskazanych przez siebie przypadkach⁶ (gdy wkład pochodził z majątku wspólnego – s. 65, albo ze środków majątku odrębnego nie podlegających surogacji – s. 68) do majątku wspólnego. Wydaje się jednak, że we wszystkich omówionych przez autora przypadkach wymagalne wierzytelności spółkowe można by potraktować tak, jak wierzytelności o wynagrodzenie za prace, a zatem zaliczyć do majątku odrębnego małżonka prowadzącego działalność gospodarczą. Do majątku wspólnego wejdzie natomiast na pewno zysk uzyskany z prowadzenia działalności gospodarczej, jako dochód z majątku odrębnego.

⁴ G. Jędrejek, P. Pogonowski, op. cit., s. 31.

⁵ Szerzej na ten temat A. Dyoniak, op. cit., s. 47 i n.

⁶ G. Jędrejek, P. Pogonowski, op. cit., s. 59 i n.

Zgodzić należy się z opinią G. Jędrejka, że w spółkach osobowych uprawnienia korporacyjno-obligacyjne powinny zostać zaliczone do majątku odrębnego, ponieważ spółki te opierają się na wzajemnym zaufaniu do siebie wszystkich wspólników.

W spółkach kapitałowych zarówno udziały, jak i akcje będą należały (jako zbywalne) do majątku wspólnego, jednak wyłączenie małżonkowi-wspólnikowi przysługiwać będą uprawnienia wynikające z umowy spółki handlowej do wykonywania praw korporacyjnych wchodzących w skład majątku wspólnego. Drugi małżonek jest podmiotem praw korporacyjnych, ale nie może ich wykonywać, ponieważ nie jest stroną umowy spółki. Zdaniem G. Jędrejka, przynależność udziałów i akcji do majątku wspólnego sprawia, że podlegają one regulacji k.r.o., a z takiego założenia wynika, że małżonek nie będący wspólnikiem może zarządzać udziałami i akcjami (np. zbyć je), o ile czynność ta będzie mieściła się w zakresie zwykłego zarządu.

Omawiając zagadnienia związane z zarządem majątkiem wspólnym małżonków w związku z prowadzoną przez nich działalnością gospodarczą, G. Jędrejek trafnie krytykuje przyjętą przez polskiego ustawodawcę subiektywną koncepcję określania czynności przekraczającej zakres zwykłego zarządu, opowiadając się tym samym za ustaleniem ustawowego katalogu takich czynności. Autor popiera zmianę zaproponowaną w projekcie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego z 2000 r.⁷ przewidującą wprowadzenie w art. 37 § 1 k.r.o. katalogu czynności, dla których wymagana byłaby zgoda współmałżonka. Na gruncie obowiązujących przepisów G. Jędrejek proponuje „powtarzalność” czynności, jako kryterium odróżnienia czynności zwykłego zarządu.

Należy zgodzić się z opinią G. Jędrejka, że możliwość zastąpienia zgody małżonka na dokonanie czynności przekraczającej zwykły zarząd zezwoleniem sądu (art. 37 k.r.o.) nie będzie dotyczył zarządzania przedsiębiorstwem rodzinnym wchodzącym w skład majątku wspólnego. Zezwolenie sądu nie może bowiem zastępować zarządu obojga małżonków przedsiębiorstwem, który to zarząd obejmuje pewien ciąg czynności, a art., 37 k.r.o. dotyczy pewnej konkretnej czynności. W odniesieniu do działalności gospodarczej prowadzonej przez małżonków, większe znaczenie będzie miał zatem art. 40 k.r.o., na podstawie którego sąd może pozbawić małżonka samodzielnego zarządu majątkiem wspólnym. Autor słusznie podkreśla jednak, że przepis ten powinien być stosowany z dużą ostrożnością. W tym miejscu podkreślić należy, że w praktyce stosowanie tego przepisu w odniesieniu do przedsiębiorstwa wchodzącego w skład majątku wspólnego może, w niektórych sytuacjach, okazać się równoznaczne z zakończeniem działalności gospodarczej, np. gdy tylko jeden małżonek prowadzi tę działalność albo tylko on posiada wymagane do prowadzenia takiej działalności kwalifikacje.

W rozdziale poświęconym odpowiedzialności majątkowej małżonków prowadzących działalność gospodarczą G. Jędrejek powołując się na orzecznictwo Sądu Najwyższego, słusznie podkreśla, że skoro oboje małżonkowie są współuprawnieni do składników majątku wspólnego, muszą także ponosić ryzyko przedsięwzięć gospodarczych każdego z nich. W przypadku prowadzenia przedsiębiorstwa przez jednego z małżonków (jako osoby fizycznej) zakres odpowiedzialności związany jest z przynależnością przedsiębiorstwa do konkretnego majątku (wspólnego lub odrębnego). Natomiast małżonkowie-wspólnicy spółek osobowych, zdaniem G. Jędrejka, ponoszą odpowiedzialność za długi zgodnie z regułami wskazanymi zarówno w k.c. odnośnie do spółki cywilnej, w k.s.h. w odniesieniu do spółek handlowych, jak i w art. 41 k.r.o. Autor słusznie krytykuje pogląd A. Dyoniaka⁸, według którego przepisy k.c. i k.s.h. regulujące nieograniczoną odpowiedzialność za długi spółki wykluczają zastosowanie art. 41 § 3 k.r.o., który przewiduje możliwość ograniczenia lub wyłączenia odpowiedzialności majątkiem wspólnym, gdy dłużnikiem jest jeden małżonek. Zdaniem G. Jędrejka, granice możliwości zaspokojenia się z majątku wspólnego wspólnika i jego małżonka przez wierzycieli spółki osobowej wyznacza art. 41 k.r.o. Pierwszeństwo przepisów k.r.o. przed przepisami k.c. i k.s.h. wynika bowiem z art. 196 § 2 zd. 1. k.c., zgodnie z którym współwłasność łączna regulowana jest przez przepisy dotyczące stosunków, z których ona wynika. Stosowne odesłanie do k.c. przewiduje art. 2 k.s.h., zgodnie z którym w sprawach nie uregulowanych w tym kodeksie stosuje się przepisy k.c. Przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego stanowią zatem *lex specialis* w stosunku do przepisów kodeksu cywilnego i kodeksu spółek handlowych.

⁷ Projekt Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego opublikowany w PL 2000/2.

⁸ A. Dyoniak, *Odpowiedzialność za długi przy prowadzeniu działalności gospodarczej*, „Rejent” 1995, nr 6, s. 38.

Spółki kapitałowe, jako osoby prawne, same ponoszą odpowiedzialność całym swoim majątkiem. Odpowiedzialność cywilnoprawną w pewnych wypadkach ponoszą jedynie członkowie władz spółki z o.o. i spółki akcyjnej, a zatem członek władz spółki i jego małżonek będą odpowiadać majątkiem wspólnym w granicach określonych w art. 41 k.r.o.

We fragmencie poświęconym ustaniu wspólności ustawowej szeroko omówiona została kwestia dziedziczenia przedsiębiorstwa oraz – mówiąc najogólniej – udziałów w spółce. Wydaje się jednak, że mało wyraźnie odróżniono sytuację, w której spadkodawca powołał do spadku oboje małżonków od sytuacji, gdy spadkobiercą jest tylko jeden małżonek, a spadkodawca zastrzegł jedynie (na podstawie art. 33 pkt 2), że przedmioty majątkowe uzyskane z dziedziczenia wejdą do majątku wspólnego spadkobiercy i jego małżonka.

Autorzy recenzowanego opracowania pozytywnie oceniają projekt nowelizacji k.r.o. dotyczący małżeńskich stosunków majątkowych przygotowany przez Komisję Kodyfikacyjną. Zgłaszają także własne propozycje zmian. P. Pogonowski proponuje np. wprowadzenie regulacji, z której wynikałoby, że fakt rozpoczęcia działalności gospodarczej przez osobę pozostającą w związku małżeńskim potwierdzony wpisem do odpowiedniego rejestru powodowałby *ex lege* ustanie wspólności majątkowej. Zdaniem autora, tylko wyraźne oświadczenie małżonków mogłoby prowadzić do powstania w takiej sytuacji wspólności majątkowej ze wszystkimi negatywnymi dla małżonków skutkami w kwestii odpowiedzialności za długi. Propozycja ta może budzić jednak pewne wątpliwości. Po pierwsze – ze względu na powszechnie wyrażany w doktrynie pogląd o niezgodności ustroju rozdzielności majątkowej z zasadą równouprawnienia małżonków. Małżonek zajmujący się prowadzeniem gospodarstwa domowego i wychowaniem dzieci nie miałby żadnych praw do majątku wypracowanego przez współmałżonka prowadzącego działalność gospodarczą. Po drugie – Autor nie wskazuje, jakie skutki dla ustroju majątkowego wiązałyby się z zaprzestaniem prowadzenia działalności, czy następowałoby w związku z tym przywrócenie z mocy prawa ustroju wspólności, czy też małżonkowie pozostawaliby nadal w ustroju rozdzielności majątkowej.

Omówiona książka Grzegorza Jędrejka i Piotra Pogonowskiego spełniła założenia Autorów, zasygnalizowano w niej bowiem liczne problemy związane z nieadekwatnością obecnie obowiązującego ustroju wspólności dorobku do potrzeb wolnego rynku. Komplikacje z ustaleniem przynależności praw majątkowych do majątków małżeńskich, zarząd majątkiem wspólnym oraz odpowiedzialność za długi wywołują obecnie w doktrynie żywiolową dyskusję. Książka G. Jędrejka i P. Pogonowskiego naświetla liczne problemy związane z prowadzeniem działalności gospodarczej przez małżonków, pozostawia jednak wiele z nich bez wnikliwszej analizy, przez co zachęca do dalszych badań w tej dziedzinie.

Małgorzata Łączkowska